

ELEMENTOS ECOLÓXICOS NA OBRA DO “IRMÁN DANIEL”(I)

EMÍLIO XOSÉ ÍNSUA

PARECEU-NOS EN CERNA QUE TÍÑAMOS QUE NOS SUMAR NESTE ANO 2000, COMO TANTAS OUTRAS ENTIDADES, Á CONMEMORACIÓN DO CINCUNTA CABODANO DA MORTE NO EXÍLIO DE DANIEL RODRÍGUEZ CASTELAO E DECIDIMOS ADICAR-LLE VÁRIAS ENTREGAS DESTA SECCIÓN. PRETENDEMOS, AMÉN DE CONTRIBUÍR A DIVULGAR O COÑECIMENTO DA SÚA FIGURA, DEIXAR PATENTE COMO A DIMENSIÓN ECOLOXISTA E A OLLADA AMANTE SOBRE A NATUREZA TAMÉN ESTIVERON PRESENTES NA VIDA E NA OBRA DESTE PERSOeiro TAN DECISIVO E EXEMPLAR DA NOSA HISTÓRIA CONTEMPORÁNEA.

ALGUNS RETALLOS BIOGRÁFICOS

O 30 de xaneiro de 1886 nacia en Rianxo Castelao. Con dez anos cumpridos marchaba coa nai á Arxentina, para reunir-se co pai nun lugar chamado La Cruz Colorada, en plena Pampa. Que esta mudanza deixou unha pegada imborrábel no seu espírito está testemuñado nun dos relatos de **Retrincos**:

“Era eu daquela un melido rapaz de doce anos, apouvigado pola morriña das paisaxes nativas, acabadas de deixar, e pola tristura dos campos en que me vía forzado a vivir”.

Ollando as páxinas da revista *Caras y caretas*, que dirixía o caricaturista Cao Luaces, orixinario de Cervo (Lugo), foi seguramente como o neno Castelao comezou a soñar en se adicar ao debuxo e á caricatura. Cando a familia regresa a Galiza, Castelao ten 14 anos. O pai vén enriquecido e decide que o seu fillo vaia estudar o bacharelato e, máis tarde, a carreira de Medicina en Santiago: *“Fíxenme médico por amor a meu pai; non exerzo a profesión por amor á humanidade”*, escribirá con humor.

Na etapa universitária, un Castelao

aínda sen compromiso social nen ideolóxico co país, comeza a cobrar sona por mor das caricaturas que fai a profesores e compañeiros, pola súa participación na tuna compostelana e en pequenos grupos teatrais e pola publicación de portadas na revista *Vida Gallega*. En *A Nosa Terra* (nº 115, 1920), confesará, referindo-se a este período:

“Na miña primeira mocidade, dina da Casa da Troya, cando a miña alma sufría de xarampón e non pensaba máis que en saír de tuno tocando a guitarra polas rúas, fixen os primeiros dibuxos humorísticos nunha revista pra americanos. Acúsome de ser eu quen dou empezo a isas carantoñas porcas, a ises monicreques noxentos, a ise humorismo de taberna que aínda hoxe campa na mesma revista pra regalía dos licenciados da Universidade. Abafado de vergonza confésome culpable e renego da miña primeira mocidade”.

Tamén nun dos relatos de **Retrincos** explicará:

“Cando eu andaba no estudo era un mozo das romerías, bailador e divertido. Non había festa na vila, nin

nos arredores, onde non aparecese danzando como un trompo esgarabelleiro”.

Licenciado en 1908, marcha a Madrid, aparentemente para continuar estudos de Medicina. No fondo, o que lle interesa é contactar co mundo artístico da capital española. Participa no III Salón de Humoristas e obtén un grande éxito. Seguramente por imposición paterna, Castelao regresa a Rianxo e pon-se a traballar como médico por un curto espazo de tempo. Para axudar ao seu pai, candidato a alcalde polo Partido Maurista contra o cacique liberal Viturro, Castelao e outros mozos rianxeiros editan por esta época un periódico satírico: *El Barbero Municipal*.

Participará, a seguir, no movemento agrarista, concretamente na *“Liga de Acción Gallega”* que dirixía o abade Basilio Álvarez. Ingresa por oposición, no 1915, no corpo de funcionarios do Instituto Xeográfico e Estatístico de Facenda. Instala-se entón en Pontevedra coa súa muller Virxínia (casaran en 1912) e comeza a dar clases de debuxo nun instituto da cidade do Lérez, onde

coñece a Losada Diéguez. No mesmo 1916 afilia-se ás Irmandades da Fala. Castelao traballa desde entón como colaborador gráfico habitual de prensa (*Nós*, *A Nosa Terra*, *El Sol* de Madrid, *El Pueblo Gallego*, *Faro de Vigo*...), ilustra libros, decora salóns, imparte conferencias por Galiza adiante e tamén en Madrid sobre a técnica e a arte da caricatura, traballa como escenógrafo en **Divinas Palabras** de Valle-Inclán, é membro da coral Polifónica de Pontevedra, etc. Por se fose pouco, vai xestando nos anos 16 e 17 un dos seus álbumes

Académia Galega (ingresará en 1934) e edita o primeiro libro de **Cousas**. Os finais do ano 1927 son aciagos para el: está a piques de ficar definitivamente cego e a comezos do 1928 morre o seu único fillo, con trece anos de idade. Para sobrepor-se á desolación, emprende unha nova viaxe por Europa, esta vez con destino á Bretaña. Ali xuntará materiais do que será o seu ensaio **As cruces de pedra na Bretaña**, publicado en 1930 e lido nas sesións do Seminario de Estudos Galegos.

En 1929 aparece o segundo libro

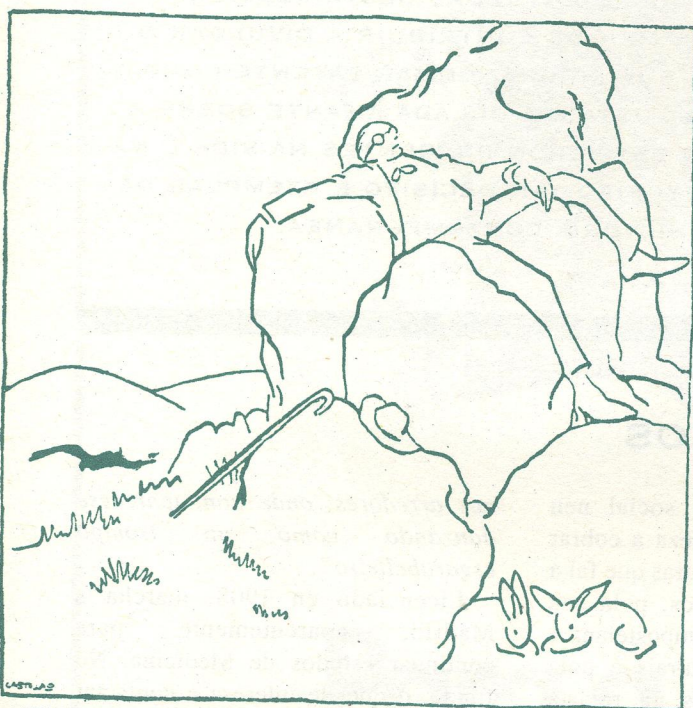
de **Cousas**. Elexido deputado ás Cortes Constituíntes da II República, en xuño do 31, o noso escritor vai-se decantando como un dos líderes máis sólidos e importantes do nacionalismo galego, organizado desde decembro de 1931 no Partido Galeguista. Nas Constituíntes, Castelao intervéñ en varios debates facendo unha defensa da dignidade do idioma e da cultura galegas e abordando temas

(Dereita Galeguista). Xa de volta á Terra, resulta elixido de novo deputado nas eleccións de febreiro do 36, nas que o P. G. se presentou en alianza nalgunhas circunscripcións cos partidos de esquerda na Frente Popular. O 28 de xuño do 36, Castelao, que deseñara carteis e dirixira a campaña a favor do SI, ve como se aproba en Referéndum o que ía ser primeiro Estatuto de Autonomía para Galiza da historia. El é un dos encargados de tramitar o texto plebiscitado ante as Cortes. Cando estoupa a guerra civil, Castelao está en Madrid. Libra-se así de morrer paseado polos falanxistas, como tantos amigos seus: Bóveda, Casal, Díaz Balaño, Víctor Casas, Blanco Torres...

Durante a guerra, Castelao colabora co goberno da República e con diversas publicacións dos "galegos antifeixistas", como a revista *Nova Galiza*. Reside primeiro en València e logo en Barcelona. No ano 1938, ademais de conseguir que o Estatuto galego tome estado parlamentar nas Cortes celebradas no mosteiro de Monserrat, emprende unha viaxe á U.R.S.S. para recadar axuda para a causa republicana e expór as suas estampas da guerra: **Galiza mártir e Atila en Galiza**, ambas de 1937. Viaxa asimesmo aos EE.UU., onde expón igualmente os seus debuxos sobre a guerra, edita o álbum **Milicianos** e dá máis de dúascentas charlas cos emigrantes:

"Conservo na miña man dereita o estruchamento de milleiros de mans galegas, endurecidas polo traballo e moitas amolecidas pola folganza miserable. Vin o trunfo e a derrota de moitos galegos, pero endexamais ollei a súa felicidade".

De Nova Iorque pasa a Cuba, onde recauda fondos de axuda entre a comunidade de emigrantes galegos, numerosísima na illa do Caribe. En 1939 é nomeado presidente honorario da Federación Mundial de Sociedades de Negros, en recoñecemento aos seus "*Debuxos de negros*", que só serían editados en 1970. O final da guerra e a derrota republicana impeden que poida regresar a Galiza. Permanecerá en condicións moi penosas en EE.UU. ("*Eu atópome en New York como nunha gaiola de ferro. Loito co inglés, que xa traduzo*

A FELICIDADE, LONXE DOS HOMES.

(Cousas da Vida)

de debuxos máis famosos: **Nós**.

No 1920 asume a dirección artística da revista *Nós*, e comeza a expór o mencionado álbum por todo o país. Ao ano seguinte emprende unha viaxe por Europa, pensionado para estudar a arte en países coma Franza, Bélxica e Alemaña: visita museos, monumentos artísticos, exposicións de pintura... En 1922, edita o seu primeiro libro de narrativa, **Un ollo de vidro**, e nos anos seguintes comeza a cobrar enorme popularidade mercé á súa sección de debuxos no xornal *Galicia* de Vigo, titulada *Cousas da vida*. Na crise das Irmandades do ano 22, Castelao toma partido inicialmente polas teses de Risco, anque logo se desmarca desta opción. En 1925 publica os seus **Cincuenta homes por dez réas**. No 1926 resulta eleito membro da Real

como os problemas agrários ou a emigración. Sen embargo, o auténtico cabalo de batalla da vida política de Castelao neste tempo previo á guerra civil foi o recoñecimento da personalidade diferenciada de Galiza e a consecución dun Estatuto de Autonomía. O nacionalismo de Castelao caracteriza-se polo seu carácter progresista, democrático, pacifista, anti-racista, anti-imperialista e federalista.

Desterrado en Badajoz mediante traslado forzoso polo goberno dereitista da CEDA, nos anos 34-35, Castelao publica a novela **Os dous de sempre** e comeza a escribir páxinas que logo conformarán o ensaio **Sempre en Galiza**. Viaxa unha vez máis por Europa e condena con extrema dureza a escisión do P.G. protagonizada por Risco e outros

bastante, pero que aínda non falo. Non vexo maneira de vivir. Busco e non atopo”), até que logra instalar-se en Buenos Aires (1940).

Na capital porteña impulsa a organización da comunidade galega exiliada (coa colaboración, entre outros, de Blanco Amor e Luís Seoane), pacta con bascos e cataláns un novo acordo de mútua colaboración chamado GALEUZKA (o primeiro xa se asinara no ano 1934), polemiza co galeguismo do interior (Ramón Piñeiro) e preside o Consello de Galiza (1944), un organismo onde se agrupaban deputados galegos de varios partidos como depositarios da vontade popular expresada nas urnas antes do “Alzamiento”. Precisamente en Buenos Aires estreará a súa peza teatral **Os vellos non deben de namorarse** (1940) e publicará o ensaio **Sempre en Galiza** (1944).

En 1945 asiste ás Cortes da República española no exilio en México, onde se aproba definitivamente o Estatuto autonómico galego. No 1946 é nomeado ministro polo goberno republicano no exilio, que tiña a súa sé en París e presidia Giral. Castelao, non obstante, abandona axiña o posto, desencantado polo clima de división existente entre os exiliados españois:

“Síntome soio e aillado, tanto no seo do Goberno a que pertenzo como extramuros do Goberno, metido en comercios de xentes estrañas - algunhas ilustres- as que nin para ben nin para mal lles pode interesar Galiza e a quen unha declaración dos ideais da miña vida parecerálles unha parvada”.

De regreso á Arxentina (1947), agrava-se a súa situación económica e de saúde (doenza pulmonar). Le, no que constitúe unha das súas derradeiras aparicións públicas, o discurso “Alba de Gloria” na celebración do Día da Pátria de 1948. Neste discurso fai un repaso do significado e contributo de todas as figuras que ao longo da historia traballaron por Galiza ou se enorgulleceron dela. Morrerá Castelao en 1950, aos 64 anos, na Clínica do Centro Galego, pouco despois de que saíse á rua a súa derradeira obra, titulada **As cruces de pedra na Galiza**. O seu enterro, no cemitério bonaerense da Chacarita,

foi seguramente o acto máis importante que celebrou na historia a colectividade galega emigrante. Foi Eduardo Blanco Amor o encargado de ler a oración fúnebre, na que dixo, entre outras cousas:

“Antes de Castelaio podía amarse a Galiza de moitos modos. Dempois d-il tódalas fronteiras d-iste amor están acotadas. O que saía d’ilas xa non poderá chamarse de ningún xeito amante, senón de moitos, treidor. Íste é o seu testamento mudo. Non-o escribiu; volcouno, como un metal ardente, no molde da súa vida, de toda a súa vida, sin descansar un día, sin dudar un intre. Entregouse en corpo i-alma á súa terra coma unha eucaristía de carne. Por eso cando se diga no futuro, Castelaio, estarase comulgando o propio nome de Galiza.”

A nova da súa morte foi controlada ao máximo pola censura franquista. Así, a Dirección Xeral de Prensa do réxime emitiu esta orde a todos os xornais sobre o tratamento que lle debían dar á noticia:

“Habiendo fallecido en Buenos Aires el político republicano y separatista gallego Alfonso Rodríguez Castelao se advierte lo siguiente: la noticia de su muerte se dará en páginas interiores y a una

*columna. Caso de insertar fotografía, esta no deberá ser de ningún acto político. Se elogiarán únicamente del fallecido sus características de humorista, literato y caricaturista. Se podrá destacar su personalidad política, siempre y cuando se mencione que aquella fue errada y que se espera de la misericordia de Dios el perdón de sus pecados. De su actividad literaria y artística no se hará mención alguna del libro **Sempre en Galiza** ni de los álbumes de dibujos de la guerra civil. Cualquier omisión de estas instrucciones dará lugar al correspondiente expediente”.*

A censura non descansou e tentou durante anos impedir que a obra de Castelao, sobre todo aquela que tiña implicacións políticas ou ideolóxicas máis directas, chegase aos lectores galegos. Sirva como exemplo o caso de varios estudos sobre Castelao elaborados por Díaz Pardo (**Galicia hoy**, 1966), Luís Seoane (**Castelao artista**, 1969) ou Alberto Míguez (**El pensamiento político de Castelao**, 1965) editados en Hispanoamérica e Franza. Foron prohibidos no Estado español e os seus autores sancionados polas autoridades franquistas, encabezadas polo daquela ministro Fraga Iribarne...

¡QUE PEQUEÑOS SON OS HOMES!

(Cousas da Vida)